

*Горбова Н. А.,**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри українознавства**Таврійського державного агротехнологічного університету*

ПРАВОВА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ: ДО ПОСТАНОВКИ ПИТАННЯ

Анотація. Досліджуються теоретичні питання та практичні аспекти розуміння правової культури особистості, визначається необхідність правового виховання. Значну увагу приділено дефініційному аналізу цього питання, його визначеності в працях вітчизняних та іноземних науковців. Зроблено висновок, що найважливішими ціннісними критеріями правової культури є мораль і право.

Ключові слова: правова культура, виховна функція права, правове виховання, правосвідомість, правовий нігілізм.

Постановка проблеми. В умовах суцільної глобалізації, урбанізації, мультикультуризму, політичного антагонізму, кризових економічних явищ, екологічних небезпек та інших чинників питання формування правової культури суспільства є життєво необхідним. Це постає надзвичайно актуальним у контексті переходу нашої країни до сталого розвитку, що визначає цілісну систему поглядів на збалансованість гуманістичного, соціального, економічного й екологічного розвитку України.

Виховна функція права являє собою результат здатності права висловлювати загальновизнані й підтримувані суспільством думки та впливати на свідомість людей, формуючи в них відповідні, позитивні з погляду суспільства, установки щодо поведінки в певних життєвих ситуаціях. Тобто найважливішим завданням виховної функції є виховання високої правової культури та формування стимулів правослухняної поведінки в суб'єктів права. У цілому виховна функція права спрямовується на сприйняття всіма громадянами цінності права, виховання поважливого ставлення до нього з боку як посадових осіб, так і самих громадян, зростання правової активності з метою запобігання правопорушенням. Успішне вирішення політичних та економічних завдань у державі не можливе без підвищення рівня правової культури й виховання завдяки визначенню та утвердженню основних цінностей права, що може здійснитися лише за наявності в кожного громадянина поваги до права й закону. У такому разі правові цінності можна вважати необхідною умовою формування правової культури, яка безпосередньо є підґрунтям для розвитку демократичного суспільства та правової держави з обов'язковим формуванням розвиненої правосвідомості громадян.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми формування й розвитку правосвідомості особистості, цілеспрямованого управління цим процесом знаходяться в центрі уваги педагогів, філософів, соціологів, юристів і психологів. У філософії проблеми розвитку духовності, моральності й правослухняності громадян розглядалися ще в працях класиків, наприклад Сократа, Платона, Арістотеля, Піфагора, Г.В.Ф. Гегеля, а також вітчизняних філософів В.Ф. Асмуса, А.Ф. Лосева, В.О. Соловйова та інших. Однак особливе значення для розуміння природи, змісту й структури правосвідомості мають роботи юристів С.С. Алексєєва, Є.А. Белканова, Н.Ш. Гранат, О.А. Лукашевої, В.С. Нерсесянца, М.Я. Соколова, І.Ф. Фарбера та інших. Істотний внесок у розробку проблем формування правової культури зробили В.І. Камінська,

О.Р. Ратінов, О.П. Семітко, у визначенні специфіки аналізу й оцінки різних видів правової поведінки (протиправної та правомірної) – А.О. Ганєєва, Г.І. Сорокіна, О.Б. Фірстов та інші вчені [1; 2; 3].

Мета статті полягає в теоретико-правовому аналізі основного комплексу питань, що стосуються характеристики сутності поняття й ознак правової культури особистості.

Виклад основного матеріалу. Правова культура суспільства аналізується з позицій різних підходів. Згідно з інституційно-нормативним підходом (його розробляли В.К. Бабаєв, В.Н. Баранов, В.І. Камінська, В.А. Лазарев, А.Р. Ратінов, В.П. Сальников, А.П. Семітко та інші науковці) правова культура об'єднує низку компонентів: право, правосвідомість, правові відносини, законність, правопорядок, правомірну поведінку громадян, свободу й відповідальність людини, гарантовані законом. Більш розширено правова культура розглядається з позицій аксіологічного підходу (такими вченими, як Н.Ю. Гур'янов, О.В. Сазонов та інші) як система норм, цінностей суспільства, також включає правосвідомість, правову науку, законодавство, правопорядок, правову діяльність. У межах функціонально-діяльнісного підходу (його теоретиками є Н.Л. Гранат, І.А. Іванніков, С.А. Комаров, Т.В. Муслумова, Т.В. Синюкова та інші автори) правова культура являє собою способи правового регулювання суспільних відносин, форми взаємодії їх суб'єктів, ставлення їх до різноманітних явищ, виконує низку функцій (людинотворчу, або гуманістичну, захисну, аксіологічну, праворегулятивну).

В.П. Сальников зазначає: «Правова культура суспільства являє собою ціннісний зріз правової дійсності, рівень його поступального розвитку, включеність у неї завоювань цивілізації» [3, с. 28].

На думку Т.В. Синюкова, до сфери правової культури належить сукупність норм, цінностей, юридичних інститутів, процесів, форм, що виконують функцію соціоправової орієнтації людей у конкретному суспільстві, цивілізації [2, с. 128].

А.В. Аграновський визначає правову культуру як «позитивні погляди, переконання, оцінки, мотиви, установки в правовій сфері, що лежать в основі правомірної, соціально активної поведінки» [4, с. 53]. Однак практично в усіх напрямках, зазначених вище, для характеристики правової культури використовуються традиційні для марксистської соціології й радянської юриспруденції категорії «правова свідомість», «правова поведінка», «правове мислення» тощо.

У сучасні кризові моменти правопорушення та злочинність отримали небачений імпульс для свого розвитку, оскільки мораль припиняє домінувати в правосвідомості людей. При цьому чим довше триватиме торжество аморальності, тим активнішою ставатиме злочинність. На цьому ґрунті сталася девальвація моральних цінностей, перекинування уявлень про ідеал. «Уміння жити» стало моральним кредо багатьох людей. З'явився знак рівності між законами моральності та тим, про що кажуть, що «так прийнято», «так усі роблять».

Інакше кажучи, відбувається деформація правосвідомості. Деформація (з лат. *deformatio* – спотворення) правосвідомості передбачає спотворення змісту еталонного, тобто визнаного суспільно

прийнятним, теоретичного балансу правосвідомості, перетворення його на позаправове або номінально правове залишкове явище. Переродження правосвідомості засновується на свідомому запереченні закону згідно з мотивами користі, жорстокості, жадібності тощо.

У низці традиційних для юриспруденції досліджень особливого цікавим вважаємо роботу М.Б. Смоленського, який розглянув правову культуру з інших методологічних позицій, ґрунтуючись на ідеях філософів-постмодерністів і соціальних феноменологів.

Спираючись на поняття дорефлексивного когіто П. Бурдьє, М.Б. Смоленський розглядає правову культуру як «упорядкований комплекс когнітивних схем, сферою застосування яких є констатування соціальних практик, пов'язаних із правовою регламентацією» [4, с. 10]. Правовий менталітет як етнопсихологічна підстава правової культури має складну будову. У ньому можна виділити мінливий зовнішній шар, у якому допускаються трансформації, зумовлені впливом мінливого соціального середовища, та ядро, або сукупність «стійких дорефлексивно габітообразуючих структур (взаємозалежної цілісності символічних схем правової поведінки)», здатних у процесі модернізації чинити опір новим цінностям і моделям поведінки, що впроваджуються.

У структуру правової культури, на думку М.Б. Смоленського, як елементи входять ідеї, уявлення й емоційні переживання, які в сукупності характеризують ставлення носіїв цієї культури до чинного права, юридичних обов'язків, соціального ідеалу правомірної поведінки та нормативного соціального порядку як такого.

Ґрунтуючись на такому розумінні, М.Б. Смоленський виділяє типи правової культури на підставі аксіологічного критерію, відзначаючи: «Для суспільства традиційним є етикоцентричний тип праворозуміння та правової культури, що базується на синкретичному нерозчленованому у свідомості уявленню про мораль і право та водночас на визнанні безумовного пріоритету моралі як нормативного регулятора соціальної поведінки перед формальним правом» [4, с. 12].

Саме це, на думку автора, спричиняє початкову релятивізацію соціальної цінності права, яка у своєму подальшому логічному розвитку веде до правового нігілізму [4, с. 12]. Однак у сучасному суспільстві правовий нігілізм посилюється ситуацією загальної соціокультурної й правокультурної кризи та неоднорідністю українського менталітету (який сполучує нігілістичні, архаїчні й утопічні компоненти).

Розрізняють декілька видів деформації правосвідомості, які призводять до зміни правової поведінки: правовий нігілізм, правовий ідеалізм (романтизм), правовий інфантилізм, правовий дилетантизм, правову демагогію. Українському суспільству певною мірою притаманний правовий інфантилізм, який характеризується слабкістю правових знань за твердої впевненості особи в їх належному рівні. З ним межує правовий дилетантизм, тобто в цілому легковажне ставлення до права за наявності поверхневих, безсистемних правових знань. Найбільш небезпечним видом деформації правової поведінки є правовий нігілізм, який проявляється в байдужому, зневажливому або негативно-заперечувальному ставленні до права, закону й правового порядку. Правовий нігілізм загалом вважається характерною рисою правової поведінки українців, його коріння знаходиться в нешанобливому ставленні до права, яке століттями слугувало інтересам держави, а не суспільства й особи. У людей правовий нігілізм обумовлюється насамперед такими негативними соціально-психологічними рисами, як недосвідченість, соціальна апатія, агресивність, відмова від традиційних моральних і культурних цінностей тощо. Правовий нігілізм може перерости в більш небезпечні форми: спочатку виробляються антиправові настанови й стереотипи, з'являється почуття всюдозволеності, яке зрештою підштовхує до вчинення

правопорушень. Аналіз сучасних тенденцій злочинності свідчить, що люди все частіше скоюють злочини, злочинність набуває більш організованого, групового характеру [7, с. 87].

Повертаючись до думок, висловлених М.Б. Смоленським, варто зазначити, що він використовує термін «жива» неправова культура з визначеною неправовою спрямованістю [4, с. 18].

Найбільш цінним у підході М.Б. Смоленського вважаємо його увагу до неформальних, нерациональних компонентів правової культури [4, с. 18].

Висновки. Таким чином, правова культура особистості – складне й інтегративне особистісне утворення, обумовлене індивідуальними, психологічними, віковими особливостями, впливом середовища, в основі якого лежить система цінностей, що визначають правову свідомість і поведінку в юридично значимих ситуаціях.

Структура правової культури розглядається авторами відповідно до тих теоретичних підходів, на яких ґрунтується їх розуміння правової культури. Так, для В.П. Сальникова структурними елементами правової культури виступають право, правосвідомість, правові відносини, законність і правопорядок, правомірна діяльність суб'єктів [5, с. 48–49], що саме є перспективою подальших пошуків автора в цьому науковому напрямі.

Література:

1. Андреева О.А. Право и правосознание в единстве и развитии / О.А. Андреева // Философия права. – 2005. – № 3(15). – С. 54–58.
2. Кудрявцев В.Н. Современная социология права : [учебник] / В.Н. Кудрявцев, В.П. Казимирчук. – М. : Юристъ, 1995. – 297 с.
3. Мальцев Г.В. Понимание права: подходы и проблемы / Г.В. Мальцев. – М. : Прометей, 1999. – 419 с.
4. Смоленский М.Б. Правовая культура как катализатор формирования гражданского общества в современной России / М.Б. Смоленский // Право и государство: теория и практика. – 2005. – № 5. – С. 12–18.
5. Сальников В.П. Правовая культура / В.П. Сальников // Теория государства и права : [курс лекций] / под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько. – М. : Юристъ, 2001. – С. 576.
6. Сальников В.П. Правовая культура и поведение современных граждан : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В.П. Сальников ; ЛГУ. – Л. : 1994. – 17 с.
7. Яницька Н.В. Сучасні тенденції злочинності серед молоді / Н.В. Яницька // Право України. – 1998. – № 12. – С. 86–88.

Горбова Н. А. Правовая культура личности: к постановке проблемы

Аннотация. Исследуются теоретические вопросы и практические аспекты понимания правовой культуры личности, определяется необходимость правового воспитания. Большое внимание уделяется дефиниционному анализу данного вопроса, его рассмотрению в работах отечественных и зарубежных ученых. Сделан вывод, что главными ценностными критериями правовой культуры являются мораль и право.

Ключевые слова: правовая культура, воспитательная функция права, правовое воспитание, правосознание, правовой нигилизм.

Gorbova N. Law culture: to the problem setting

Summary. Theoretical questions and practical aspects of a personality law culture is studied and necessity of law education is determined. Great attention is paid to definition analysis of the problem, its determination in the works of domestic and foreign scholars. The conclusion is made that morality and right are the most important criteria of the law culture.

Key words: legal culture, educational function of law, legal education, legal, legal nihilism.